

بررسی مؤلفه‌های راهبردی "اعتقادی-فرهنگی" جریان‌های تکفیری با رویکرد به وحدت و همگرایی در جهان اسلام

سید مجید میراحمدی^۱، محسن گودرزی^۲، اسماعیل شریفان^۳

پذیرش مقاله: ۹۶/۰۷/۲۴

دریافت مقاله: ۹۶/۰۵/۲۴

چکیده

جریانات نو سلفی تکفیری در واقع حاصل یک برنامه‌ریزی دقیق و از قبل پیش‌بینی‌شده‌ی اطلاعاتی، عملیاتی و تشکیلاتی استکبار جهانی با همکاری بعضی از کشورهای به‌ظاهر اسلامی منطقه است که پس از اشغال افغانستان به وجود آمدند. اما پس از حوادث یازده سپتامبر با انشعاب گروه‌های جهادی قوت گرفت، و این حرکت در قالب راهبرد منطقه‌ای ترسیم شد. اساسی‌ترین مسئله حیاتی موالید این جریان، کاهش نقش و نفوذ تدریجی حرکت‌های اجتماعی-سیاسی متأثر از انقلاب اسلامی در جنوب غرب آسیا هست. که بعد از تحولات بیداری اسلامی، منافع استکبار و امنیت رژیم غاصب صهیونیستی در معرض خطر جدی قرار گرفت، از این رو با راه‌اندازی و تقویت گروه‌های سلفی تکفیری به‌منظور، تضعیف جبهه‌ی مقاومت اسلامی و درهم شکستن محور وحدت و همگرایی سایر مذاهب اسلامی که امروزه شاهد این روند مخرب و التقاطی هستیم، شکل گرفت. و از طرف دیگر امنیت رژیم غاصب صهیونیستی تأمین و امنیت جهان اسلام مورد تهدید جدی قرار گرفت. این تحقیق بر مبنای دستاوردها از نوع کاربردی، بر مبنای اهداف و ماهیت از نوع پیمایشی، توصیفی تحلیلی و بر مبنای نوع داده‌های مورد استفاده از نوع آمیخته است. در این تحقیق تلاش شده است تا عوامل اعتقادی-فرهنگی جریان‌های تکفیری با تأکید بر وحدت و همگرایی جهان اسلام احصاء شود. جامعه‌ی آماری این پژوهش ۳۰ نفر از حوزه‌ی خبرگان در موضوع مربوطه می‌باشد. روش جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و میدانی بوده و با استفاده از ابزارهای پرسش‌نامه و فیش‌برداری، داده‌های لازم جمع‌آوری شدند. و در تحلیل نهایی عوامل احصاء شده بر اساس محاسبات ماتریس مقایسه‌ی زوجی مورد طبقه‌بندی قرار گرفته و در پایان راهبردها و پیشنهادهای کاربردی جهت استفاده‌ی مبادی ذی‌ربط ارائه گردید.

واژگان کلیدی: جریانات تکفیری، سلفی‌گری و اعتقادات، جهان اسلام، وحدت و همگرایی

^۱ - کارشناس مدیریت علوم دفاعی دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام)

^۲ - دانش‌آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول). M.G.F@chmail.ir

^۳ - دانش‌آموخته دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه:

در عصر حاضر، جهان اسلام، بیش از هر زمان دیگری از فتنه تکفیر رنج می‌برد. روزی نیست که در گوشه و کنار عالم اسلامی، خون مسلمانان بی‌گناه در آتش فتنه جریان‌های تکفیری، بر زمین نریزد و هر از چند گاهی آثار و ابنیه مقدس اسلامی، در تندباد خشونت آنان ویران نگردد. جریانی که نه با شیعه سر سازش دارد و نه اهل سنت را برمی‌تابد و قرائتی کاملاً متضاد با آموزه‌های اسلامی را در پیش گرفته است. (اکبری نوری، ۱۳: ۱۳۹۲) جریان‌های تکفیری با ادامه مبارزات خود، خطرات بالقوه‌ای را برای کشورهای مسلمان منطقه و جهان اسلام به وجود آورده‌اند. یکی از عمده‌ترین آن‌ها، تضعیف جبهه مقاومت ضد صهیونیستی در منطقه از طریق انهدام زیرساخت‌های کشورهای حوزه مقاومت خواهد بود. کمک به پیشرفت پروژه اسلام‌هراسی و نشان دادن یک چهره خشن از اسلام در سطح جهان، تضعیف جهان اسلام از طریق ایجاد اختلافات مذهبی و راه‌اندازی جنگ و مسلمان‌کشی در بین کشورهای اسلامی، مدل‌سازی منفی از انقلاب اسلامی ایران در منطقه و ارائه یک چهره خشن و التقاطی از اسلام، جذب طبقات اجتماعی ناآگاه در جوامع اسلامی از طریق سوءاستفاده از عقاید فکری و دینی مردم، جذب طبقات محروم و ناراضی جامعه به دلیل در اختیار داشتن توانایی‌های مالی و امکان همراه‌سازی سریع سایر جوامع، با بهره‌برداری از عواطف مذهبی مردم از خطرات نفوذ اعتقادات و فرهنگ جاهلی تکفیری در جهان اسلام است. همچنین، کاهش تمایل و انگیزه در جریان‌های اصیل اسلامی برای به دست گرفتن قدرت و حاکمیت، افزایش سطح خشونت‌ها و جنگ‌طلبی در جوامع اسلامی، افزایش سطح بی‌ثباتی و ناامنی در کشورهای اسلامی منطقه، دور کردن امت اسلامی از اهداف واقعی و اصلی خود و ایجاد انحراف در اصول و ایجاد واگرایی در جهان اسلام که در تعارض با وحدت جهان اسلام می‌باشد، ایجاد شکاف عمیق میان مسلمانان شیعه و سنی در کشورهای اسلامی برای عدم شکل‌گیری هندسه قدرت اسلامی در جهان، از مهم‌ترین خطرات عمده‌ای است که اشاعه تفکر تکفیری برای وحدت و امنیت کشورهای اسلامی و در کل جهان اسلام، به بار خواهد آورد. با توجه به خطرات و تهدیدهای ذکر شده، دغدغه موردنظر محقق این است که باوجود تعمیق خطرات اعتقادی-فرهنگی جریان‌های تکفیری برای وحدت و امنیت جهان اسلام، راهبرد مناسبی برای مقابله با این تهدیدات، تدوین نگردیده است. بر این اساس، محقق تلاش دارد راهبردهای مقابله با خطر جریان‌های تکفیری را، از بعد اعتقادی-فرهنگی با تأکید بر وحدت و همگرایی

و همگرایی در جهان اسلام

جهان اسلام تبیین نماید. این تحقیق از آن جهت اهمیت دارد که، عمق خطرات اعتقادی-فرهنگی جریان‌های تکفیری برای وحدت-همگرایی و امنیت جهان اسلام مشخص می‌گردد و شناخت لازم از این جریان را برای پژوهشگران سیاسی و تصمیم‌گیران جهان اسلام فراهم می‌آورد. و همچنین راهبردهای مناسب برای مقابله با این خطرات و روش‌های برخورد با آن‌ها تدوین می‌گردد. "و ضرورت این تحقیق، از آن جهت است که" به منظور مغفول نماندن عوامل کاربردی و موجود در جهان اسلام که مورد سوءاستفاده جریان‌های تکفیری قرار گرفته و زمینه‌ساز تشدید فعالیت این جریان‌ها در کشورهای اسلامی شده است. بنابراین ضرورت دارد که عوامل اعتقادی و فرهنگی این جریان مخرب مورد بررسی قرار گیرد و نتایج آن در اختیار مدیران راهبردی جهان اسلام قرار گیرد" سؤال اصلی تحقیق، به این شکل مطرح می‌گردد. عوامل اعتقادی-فرهنگی جریان‌های تکفیری و خطر آن برای وحدت و همگرایی جهان اسلام کدامند؟ فرضیه‌ی این تحقیق به این شکل مطرح می‌گردد، به نظر می‌رسد مشکلات اعتقادی و فرهنگی که برداشت ناصواب از آموزه‌های اصیل اسلامی و سیره‌ی نبوی است که مهم‌ترین خطر برای انحراف گروه‌های تکفیری و ملل مسلمان جهان می‌باشد.

مبانی نظری

پیشینه‌شناسی:

محمودیان، محمد در سال ۱۳۹۱ تأثیر اندیشه‌های نوسلفیسم بر روند فکری، ایدئولوژیک القاعده، با طرح این سؤال که مبانی فکری شکل‌دهنده تشکیلات القاعده که بر اساس آن حرکت کرده چیست؟ به این نتیجه رسیده که، تشکیلات القاعده به‌عنوان پدیده نوظهور که نام اسلام را نیز با خود یدک می‌کشد، تأثیرات عمیق و گسترده‌ای بر مسائل جهان اسلام و روابط دولت‌ها و ملت‌های منطقه جنوب غرب آسیا داشته است. مبانی فکری-ایدئولوژیک نوسلفیسم متشکل از آرا و اندیشه‌های ابن تیمیه، ابو‌علاء المودودی، سید قطب و اصول فکری دو گروه سلفی انقلابی الجهاد و جماعت اسلامی مصر، بیشترین تأثیر را بر روند فکری القاعده داشته‌اند. قطعاً شناخت عمیق از این اصول فکری، راه مقابله با آن را آسان‌تر می‌سازد. در مقاله دیگری حیدری، محمد شریف در سال ۱۳۸۸ سلفی‌گری نوین در تقابل با راهبرد وحدت اسلامی، با طرح این سؤال که، آیا جریان وهابیت را می‌توان امتداد همان فراگردی دانست که از احمد حنبل آغاز گشته بود و ابن تیمیه آن را با تغییراتی احیاء نموده بود؟ به این نتیجه رسیده که، این ادعاهای سلفی‌های وهابی که

می‌کوشند اندیشه وهابیت را بسیار قدیم و مربوط به دوره اصحاب پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌و) تابعین و تابعین تابعین بدانند و آن را چندان مسلم انگارند که گویی همه رجال اصحاب حدیث و سلفیه بدان باور داشته‌اند، ادعایی بی‌اساس و با نظر و شیوه سلف ناسازگار است، هرچند آنان شیعه را به خاطر اختلافاتی که با اهل سنت درباره برخی مسائل دینی دارد، در زمره اهل بدعت و فرقه‌های بدعت‌گذار قرار داده‌اند اما تکفیر نکرده‌اند و تمام احکام اسلام را در مورد آن‌ها جاری دانسته‌اند و بدین ترتیب راه تقریب و وحدت را نبسته‌اند البته شیعه به هیچ‌وجهی چنین اتهامی را نمی‌پذیرد و تمام عقاید و احکام خود را مأخوذ از قرآن و روایات و سنت پیامبر (ﷺ) و ائمه اطهار (سلام‌الله‌علیهم) می‌داند.

مفهوم شناسی:

اعتقادات و فرهنگ سلفی گری: جریان سلفی گری را در قرن چهارم هجری (۳۲۳ ه.ق)، گروهی از اهل حدیث به وجود آوردند. سلفی گری در لغت به معنای تقلید از گذشتگان، کهنه‌پرستی یا تقلید کورکورانه از مردگان است، اما سلفیه در معنای اصطلاحی، نام فرقه‌ای است که تمسک به دین اسلام جسته، خود را پیرو سلف صالح می‌دانند و در اعمال، رفتار و اعتقادات خود، سعی بر تابعیت از پیامبر اسلام (ﷺ)، صحابه و تابعین دارند (رضوانی، ۱۳۸۸: ۲۳). آنان معتقدند که عقاید اسلامی باید به همان نحو بیان شوند که در عصر صحابه و تابعین مطرح بوده است؛ یعنی عقاید اسلامی را باید از کتاب و سنت فراگرفت و علما نباید به طرح ادله‌ای غیر از آنچه قرآن در اختیار می‌گذارد، پردازند. در اندیشه سلفیون، روش‌های عقلی و منطقی جایگاهی ندارد و تنها نصوص قرآن، احادیث و نیز ادله مفهوم از نص قرآن برای آنان حجیت دارد (همان: ۳۶).

جریان‌های تکفیری: گرایش چهارم سلفیه می‌باشد که نوعی سلفیه سیاسی است و به سلفی‌های رادیکال یا تکفیری‌ها معروف می‌باشند. این گروه به مقوله جهاد و اقامه شرع توجه بسیار کرده و درصدد تفسیر یک نظریه انقلابی از درون نصوص دینی هستند. تفکر سلفی جهادی (تکفیری)، از سوی هیچ عالم برجسته‌ای، نظریه‌پردازی نشده و التقاطی از افکار ابن وهاب و ابن تیمیه است که با افکار کسانی چون سیدقطب، عمر عبدالرحمن و عبدالمجید رندانی، درهم آمیخته است. (پاکتچی، ۱۳۹۰: ۶۵)

جهان اسلام: سرزمین‌های اسلامی بین ۲۰ درجه غربی (از نصف‌النهار گرینویچ) و ۱۴۰ درجه طول شرقی و نیز بین ۱۰ درجه عرض جنوبی و ۵۰ درجه عرض شمالی از خط استوا قرار گرفته‌اند.

و همگرایی در جهان اسلام

غربی‌ترین کشور اسلامی در غرب آفریقا واقع است که سنگال نام دارد و شرقی‌ترین آن اندونزی می‌باشد که در آسیای جنوب شرقی قرار دارد. بین غربی‌ترین و شرقی‌ترین کشور مسلمان بیش از ۱۰ ساعت اختلاف زمان وجود دارد و کل کشورهای جهان اسلام بیش از ۲۶ میلیون کیلومترمربع مساحت دارند. (گلی‌زواره، ۱۳۸۶: ۶۵)

وحدت و همگرایی: «ما در مسئله وحدت، جدی هستیم، ما اتحاد مسلمین را هم معنا کرده‌ایم، اتحاد مسلمین، به معنای انصراف مسلمین و فرّق‌گوناگون از عقاید خاص کلامی و فقهی خودشان نیست؛ بلکه اتحاد مسلمین به دو معنای دیگر است که هر دوی آن باید تأمین بشود: اول این‌که فرّق‌گوناگون اسلامی (فرق سنی و فرق شیعه) که هر کدام فرق مختلف کلامی و فقهی دارند حقیقتاً در مقابله با دشمنان اسلام، همدلی و همدستی و همکاری و همفکری کنند. دوم این‌که فرق‌گوناگون مسلمین سعی کنند خودشان را به یکدیگر نزدیک کنند و تفاهم ایجاد نمایند و مذاهب فقهی را باهم مقایسه و منطبق کنند. بسیاری از فتاوی‌ای فقها و علما هست که اگر مورد بحث فقهی عالمانه قرار بگیرد، ممکن است با مختصر تغییری، فتاوی‌ای دو مذهب به هم نزدیک شود». (بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار با میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی و جمعی از اقشار مختلف مردم ۱۳۶۸/۰۷/۲۴)

ماهیت شناسی جریان‌های تکفیری

با گسترش بیداری اسلامی در کشورهای عربی، با طراحی و برنامه‌ریزی استکبار جهانی به‌منظور انحراف آن، تلاش نمود تا جریان اصیل بیداری را به نفع خود از طریق بدل‌سازی مدیریت کند. چنانچه رهبر معظم انقلاب فرمودند: "غرب در دهه‌های بیداری اسلامی و به‌ویژه سال‌های اخیر پس از شکست پیاپی از ایران و افغانستان تا عراق و لبنان و فلسطین و اینک مصر و تونس و کوشیده است پس از شکست تاکتیک اسلام‌ستیزی و خشونت علنی، به تاکتیک بدل‌سازی و تولید نمونه‌های تقلبی دست بزند، تا "عملیات تروریسم ضد مردمی را به‌جای شهادت‌طلبی"، "تعصب و تحجر و خشونت را به‌جای اسلام‌گرایی و جهاد"، "قومیت‌گرایی و قبیله‌بازی را به‌جای اسلام‌خواهی و امت‌گرایی"، "غرب‌زدگی و وابستگی اقتصادی و فرهنگی را به‌جای پیشرفت مستقل"، "سکولاریسم را به‌جای علم‌گرایی و قلمداد کند." (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴)

جریان سلفیه چهار مرحله گوناگون را پشت سر گذراند. مرحله اول، بنیان نهادن مبانی فکری آن است که ابن تیمیه در قرن هشتم هجری به این امر اهتمام ورزید. مرحله دوم، مرحله تطبیق و اجرای این تفکر بود که توسط محمد بن عبدالوهاب، واعظ نجدی و جانشینانش در اواسط قرن دوازدهم هجری و اوایل قرن سیزدهم انجام شد. مرحله سوم، رشد این جریان، بعد از جنگ جهانی اول و شکل گیری پادشاهی آل سعود بود که این جریان به یک نحله نیرومند و تأثیرگذار در جهان اسلام تبدیل شد. مرحله چهارم، از دهه ۱۹۷۰ به بعد آغاز شد که این جریان را به یک ایدئولوژی انقلابی و جهادی تبدیل نمود. بر این اساس، گرایش چهارم سلفیه، که نوعی سلفیه سیاسی است، به سلفی های رادیکال یا تکفیری ها معروف شدند. این گروه به مقوله جهاد و اقامه شرع توجه بسیار کرده و درصدد تفسیر یک نظریه انقلابی از درون نصوص دینی هستند (پاکتچی، ۱۳۹۰: ۶۵). جریان تکفیری که ریشه در وهابیت دارد، قرائت متفاوتی از اسلام دارد که در چند محور خلاصه می شود. در توحید عبادی، دایره آن را بسیار محدود می کنند و هرکسی، اعمالی همچون زیارت قبور و غیره را انجام بدهد، تکفیر می کنند. محور دومی که این جریان را شکل می دهد، ایمان و کفر است. پیروان این جریان قایل به تلازم میان ایمان و عمل هستند و مانند خوارج، مسلمانان را تکفیر می کنند. محور سوم، بدعت است که هر امر جدیدی را بدعت بشمار می آورند؛ در صورتی که بدعت شاخصه های مخصوص به خود را دارد، لذا به طور نمونه، برپایی جشن ولادت پیامبر (ﷺ) را باعث کفر می دانند. محور چهارم، حیات برزخی است که معتقد هستند جهان سومی به نام برزخ وجود ندارد و کسی که فوت کرد، نمی توان زیارت کرد، لذا استعانت از اولیای الهی، استغاثه و توسل به آنان را جایز ندانسته، بلکه از مظاهر بارز شرک می دانند (محمودیان، ۱۳۹۰: ۱۲۹).

وحدت و همگرایی جهان اسلام:

در این تحقیق و برای ارائه تعریف کامل و جامع از وحدت و همگرایی جهان اسلام و بیان اهمیت آن که با عناوینی مشابه اتحاد، یا همبستگی مسلمین هم عنوان می گردد، به بیانات مقام معظم رهبری «مدظله العالی» استناد می کنیم، ایشان درباره مفهوم و اهمیت وحدت و همبستگی مسلمین در جهان اسلام می فرمایند: «مسئله ای که لازم است در آستانه هفته وحدت به همه ملت ایران و همچنین به مسلمانان عالم عرض کنم، اهمیت وحدت بین مسلمین و ارتباط برادرانه میان برادران مسلمان در همه جا و در همه شرایط است. در ابتدا باید معلوم کنیم که مقصود ما از وحدت مسلمانان چیست؟... ما نمی گوئیم که سنی های عالم بیابند شیعه بشوند، یا شیعه های عالم دست از

و همگرایی در جهان اسلام

عقیده‌شان بردارند. البته، اگر یک سنی یا هرکسی تحقیق و تفحص کرد، عقیده‌اش هر چه شد، باید بر طبق عقیده و تحقیق خودش عمل کند. تکلیف او باخدایش است. حرف ما در هفته وحدت و به‌عنوان پیام وحدت، این است که مسلمانان ببینند باهم متحد بشوند و با یکدیگر دشمنی نکنند. محور هم کتاب خدا و سنت نبی اکرم (صلی‌الله‌علیه و آله) و شریعت اسلامی باشد. این حرف، حرف بدی نیست. این حرف، حرفی است که هر عاقل بی‌غرض و منصفی، آن را قبول خواهد کرد. ایشان همچنین در ادامه می‌فرمایند: «منظور ما از وحدت چیست؟ یعنی همه مردم یک‌جور فکر می‌کنند؟ نه. یعنی همه مردم یک‌جور سلیقه سیاسی داشته باشند؟ نه. یعنی همه مردم یک‌چیز را، یک شخص را، یک شخصیت را، یک جناح را، یک گروه را بخواهند؟ نه. معنای وحدت این‌ها نیست. وحدت یعنی نبودن تفرقه و نفاق و درگیری و کشمکش. حتی جماعتی که از لحاظ اعتقاد دینی نیز مثل هم نیستند، می‌توانند اتحاد داشته باشند؛ می‌توانند کنار هم باشند؛ می‌توانند دعوا نکنند...». (بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۷۹/۰۱/۲۶) در مجموع برای تعریف عملیاتی وحدت و همبستگی راهبردی جهان اسلام دو شاخص استنتاج می‌گردد، اول همدلی، همفکری و همکاری بر اساس اصول و مبانی مشترک اسلامی، در برابر دشمنان مشترک جهان اسلام و عدم تفرقه و نفاق و درگیری و کشمکش بین آحاد امت اسلامی می‌باشد.

امنیت جهان اسلام:

امنیت عبارت از حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله تعریف شده که در اصطلاح سیاسی و حقوقی به صورت امنیت فردی، امنیت اجتماعی، امنیت ملی و امنیت بین‌المللی به کار برده می‌شود. (آشوری، ۱۳۷۶: ۳۸). **تعریف کاربردی تری از جهان اسلام**، توسط سازمان همکاری کشورهای اسلامی بیان گردیده که برابر این تعریف، جهان اسلام به سرزمین‌هایی گفته می‌شود که بیشتر مردمان آن پیروان دین اسلام باشند، چه این مردمان در کشورهای اسلامی زندگی کنند و چه در کشورهای غیر اسلامی و چه در کشورهایی که می‌توان آن‌ها را اسلامی دانست ولی تاکنون به سازمان کشورهای اسلامی، ملحق نشده‌اند. (قوام، ۱۳۸۷:

سلفیه و سلفی‌گری^۱

سلفی از ریشه سلف به معنای پیشین است و قوم سلاف یعنی گروهی که در گذشته می‌زیستند و "سلف رحل" یعنی پدران شخصی که در گذشته می‌زیسته‌اند و خلاصه اینکه سلف به معنای ماضی و متقدم می‌باشد. (طیبی، ۱۳۸۵: ۱۵) سلف در نظر اهل سنت به نسل‌های نخست از مسلمانان یعنی اصحاب پیامبر (ﷺ) و نسل بعد از آنان (تابعین و اتباع) اطلاق می‌شود. به‌طور کلی "سلف" در لغت به تقدم زمانی اشاره دارد و «سالف» یعنی متقدم و مراد از سلف کسانی است که بین سه قرن اول ه.ج می‌زیستند و شخص سلف مدعی است که در فهم دین، مسلک و عقاید تابع سلف است. (علیا نسب، ۱۳۸۷: ۲۱) سقاف نیز معتقد است که «هیچ‌گونه فرقی بین «سلفیت» و «وهابیت» نیست، چراکه این دو گروه دو روی یک سکه می‌باشند، چون هدف مشترکی را دنبال می‌کنند و دارای اعتقادات و طرز تفکر کاملاً شبیه به هم می‌باشند. لذا در داخل جزیره العرب این طایفه را وهابی حنبلی مسلک می‌نامند. (سقاف، ۱۳۸۷: ۲۵)

ابعاد اعتقادی جریان‌های تکفیری

جریان‌های تکفیری، به تبعیت از سلفیان، از لحاظ اعتقادی خود را پیرو سلف صالح می‌دانند و در اعمال، رفتار و اعتقادات خود، سعی بر تابعیت از پیامبر اسلام (ﷺ)، صحابه و تابعین دارند، آنان معتقدند که عقاید اسلامی باید به همان نحو بیان شوند که در عصر صحابه و تابعین مطرح بوده است؛ یعنی عقاید اسلامی را باید از کتاب و سنت فراگرفت و علماً نباید به طرح ادله‌ای غیر از آنچه قرآن در اختیار می‌گذارد، پردازند. در اندیشه آنان، روش‌های عقلی و منطقی جایگاهی ندارد و تنها نصوص قرآن، احادیث و نیز ادله مفهوم از نص قرآن برای آنان حجیت دارد ((رضوانی، ۱۳۸۸: صص ۲۳ و ۳۶). این جریان، چهار مرحله گوناگون را پشت سر گذراند. مرحله اول، بنیان نهادن مبانی فکری آن است که ابن تیمیه در قرن هشتم هجری به این امر اهتمام ورزید. مرحله دوم، مرحله تطبیق و اجرای این تفکر بود که توسط محمد بن عبدالوهاب، واعظ نجدی و جانشینانش در اواسط قرن دوازدهم هجری و اوایل قرن سیزدهم انجام شد. مرحله سوم، رشد این جریان، بعد از جنگ جهانی اول و شکل‌گیری پادشاهی آل سعود بود که این جریان به یک نحله نیرومند و تأثیرگذار در جهان اسلام تبدیل شد. مرحله چهارم، از دهه ۱۹۷۰ به بعد آغاز شد که این جریان را به یک ایدئولوژی انقلابی و جهادی تبدیل نمود. بر این اساس، گرایش چهارم سلفیه، که

و همگرایی در جهان اسلام

نوعی سلفیه سیاسی است، به سلفی‌های رادیکال یا تکفیری‌ها معروف شدند. این گروه به مقوله جهاد و اقامه شرع توجه بسیار کرده و درصدد تفسیر یک نظریه انقلابی از درون نصوص دینی هستند (پاکتچی، ۱۳۹۰: ۶۵). جریان تکفیری که ریشه در وهابیت دارد، قرائت متفاوتی از اسلام دارد که در چند محور خلاصه می‌شود. در توحید عبادی، دایره آن را بسیار محدود می‌کنند و هرکسی، اعمالی همچون زیارت قبور و غیره را انجام بدهد، تکفیر می‌کنند. محور دومی که این جریان را شکل می‌دهد، ایمان و کفر است. پیروان این جریان قائل به تلازم میان ایمان و عمل هستند و مانند خوارج، مسلمانان را تکفیر می‌کنند. محور سوم، بدعت است که هر امر جدیدی را بدعت بشمار می‌آورند؛ در صورتی که بدعت شاخصه‌های مخصوص به خود را دارد، لذا به‌طور نمونه، برپایی جشن ولادت پیامبر (ﷺ) را باعث کفر می‌دانند. محور چهارم، حیات برزخی است که معتقد هستند جهان‌سومی به نام برزخ وجود ندارد و کسی که فوت کرد، نمی‌توان زیارت کرد، لذا استعانت از اولیای الهی، استغاثه و توسل به آنان را جایز ندانسته، بلکه از مظاهر بارز شرک می‌دانند (محمودیان، ۱۳۹۰: ۱۲۹).

اصول اعتقادی - فرهنگی جریان‌های تکفیری

تأکید بر نقل و بی‌توجهی به علم و عقل

تکفیری‌ها برای عقل و تفسیر عقلی اهمیتی قائل نیستند و به لحاظ روشی منقولات دینی و احکام شرعی را بر داده‌های علمی و عقلی مقدم می‌دارند. در این دیدگاه، دانش‌های عقلی بشری فتنه هستند. زیرا انسان را از خداوند بی‌نیاز می‌کنند. قبل از هر چیز، عبادت و پرستش خداوند اهمیت دارد و پس از آن تعلم و تعقل در حد ضرورت مهم است. تکفیری‌ها علم را سبب سرکشی، طغیان و بی‌نیازی بشر معرفی می‌کنند. بر این اساس، علمی که خداوند برای بشر قرار داده تا سرکشی نکند و دانشی که پیامبر بر هر مسلمانی واجب کرده همانا دانش آخرت (مقصود عبادت پروردگار) می‌باشد. مسلمانان در درجه اول، بندگان خدا هستند. علم و دانش اندوزی نزد مسلمانان برای نفس علم نیست. بلکه آنان از این طریق خودشان را برای آخرت آماده می‌کنند. اینان به‌قدر کفایت می‌آموزند، چراکه یادگیری بیش از ضرورت برای غیر خدا خواهد بود. (فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۶)

تأکید بر جهاد به هر شکل و با هر وسیله با کفر

جهاد که از مبانی فکری مسلمانان (شیعه و سنی) می‌باشد نزد سلفی‌های جدید، تفسیری خاص و منحصر به فرد دارد. این گروه جهاد را آشکار یا پنهان، مسلحانه یا غیرمسلحانه، وسیله‌ای برای برپایی حکومت اسلامی می‌دانند. تکفیری‌ها، جهاد را به هر شکل و با هر وسیله‌ای جایز می‌دانند،

به عبارت دیگر انجام هرکاری از طریق مجاری قانونی و رسمی و غیررسمی و مخفیانه که با هدف مقابله با کفر و ایجاد دولت اسلامی باشد، جهاد تلقی می‌شود. این برداشت از حرکت جهادی نبی اعظم اسلام نزد سایر مسلمانان یک خود اجتهادی باطل می‌باشد. (همان : ۲۱)

توسعه معنایی و مصداقی کفر

مهم‌ترین و مؤثرترین مبنای کلامی تکفیری، توسعه معنایی و مصداقی کفر است. شرک و کفر نزد سلفی‌های قدیم، بیشتر گونه‌ای از عبادات و عقاید فردی توسل به اولیاء، نذر، شفاعت، زیارت قبور بود ولی شرک و کفری که سلفی‌های جدید به آن معتقدند و از آن به کفر جدید تعبیر می‌کنند، تقریباً همه شئون زندگی اجتماعی و مدنی شخص را در برمی‌گیرد. در نظر سلفی‌ها جدید، پیروی از اندیشه‌های نو یا گرویدن به مکاتب فکری و فلسفی، عضویت در احزاب سیاسی، انجام برخی از مراسم و آیین‌های مذهبی و سیاسی و اشتغال در ادارات و سازمان‌های دولتی (چنانچه در جهت اهداف و منافع گروه‌های تکفیری نباشد از اعمال مشرکان و کافران به حساب می‌آید). بر همین اساس سلفی‌های تکفیری همه دولت‌های اسلامی را به سبب اتخاذ روش‌ها و قوانینی غیر از قوانین کتاب و سنت، کافر تلقی می‌کنند و این "کفر جدید را شدیدتر از کفر مشرکان عصر جاهلیت" می‌پندارند، بر اساس این تفکر آن‌ها حکم به تکفیر بسیاری از گروه‌ها و افراد می‌دهند و حربه تکفیر را مجوز اعمال هرگونه عملیات خشونت‌آمیز برای خویش می‌پندارند. اینان انجام هر امری را که مانع عبادت الهی باشد کفر قلمداد می‌کنند حتی اگر این امر، پیشرفت در زمینه‌های مختلف علمی، نظامی، فرهنگی، اقتصادی و یا برخورداری از نعمت‌های مادی باشد. وهابیان اموری مانند توسل، زیارت، طلب شفاعت از اولیای الهی، و سفر برای زیارت را مصداق عبادت می‌دانند و آن را موجب خروج از دین و ارتداد مسلمانان می‌شمارند. (سبحانی، ۱۳۷۶: ۲۵)

کفر و ایمان اصطلاحی در نزد سلفیان تکفیری

از آنجاکه علم کلام متولی تبیین و دفاع استدلالی از عقاید است و مباحث کفر و ایمان نیز از مهم‌ترین مباحث علم کلام است، مباحث تکفیر از حیث عقاید در علم کلام مطرح می‌شود. تمامی علمای اسلام در علم کلام، بر این عقیده‌اند که ایمان با اقرار به زبان و تصدیق به قلب ایجاد می‌شود، و عمل جزء ایمان نیست و تنها درجات ایمان را مشخص می‌کند، درحالی‌که تکفیری‌ها، عمل را نیز مانند خوارج جزء ایمان می‌دانند و بسیاری از اعمالی که موجب کفر نمی‌شود را کافر می‌شمرند. در علم کلام مشخصه‌ها و ویژگی‌هایی برای ایمان و کفر تعیین شده و بر اساس آن کافر و مؤمن مشخص می‌شود اما حقیقت این است که علم کلام در اندیشه شیعه، اشاعره، معتزله و... با

و همگرایی در جهان اسلام

دیدگاه تکفیری‌های امروز کاملاً مخالف است، و همان‌گونه که گفته شد علم کلام بر این باور است که اهل قبله و هرکسی را که اظهار اسلام می‌کند به هیچ‌عنوان نمی‌توان تکفیر کرد، از این رو آموزه‌هایی که امروز در دل جریان‌های تکفیری به وجود آمده، کاملاً مخالف آموزه‌های کلامی است و تکفیری‌ها برخلاف قواعد و قوانین اسلامی اقدامات خود را شکل می‌دهند. روایتی را که سلفی‌های تکفیری از اسلام ارائه می‌کنند، قرائتی کاملاً ارتجاعی است. (عبدالفتاح نبیل: ۱۹۹۵)

شناخت عوامل تحکیم کننده وحدت و همگرایی در جهان اسلام**وحدت و همگرایی بین طوایف و گروه‌ها و مذاهب اسلامی**

در خصوص وحدت و همگرایی بین طوایف و گروه‌ها و مذاهب اسلامی از بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بهره می‌گیریم: "شما نگاه کنید، در کجای جهان اسلام است که دست‌های خائن در صدد ایجاد تفرقه و اختلاف نباشد؟ و در کجاست که مغزهای پلید طراحان استکباری، ساده‌دلان و ضعیفانی را پیدا نکرده باشند که در خدمت هدف‌هایشان قرار بگیرند؟ هدف نزدیک و گام بزرگ ما، عبارت از ایجاد وحدت بین طوایف و مذاهب اسلامی و گروه‌های مسلمان است. عده‌ای برای ضربه زدن به حرکت عزت‌آفرین اسلامی، رسالت‌شان ایجاد تفرقه است، آن‌ها را شناسایی کنید و هوشمندانه با آن‌ها مقابله نمایید. اگر مسلمانان هوشیار باشند و خود را به عزت اسلام، عزیز بشمارند و به قوت اسلام، قوی بپندارند، بی‌گمان این حرکت خواهد توانست به اهداف خود برسد. (بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار با دومین گروه از میهمانان خارجی مراسم دومین سالگرد ارتحال امام خمینی (ره) مورخه ۱۳۷۰/۳/۱۵).

مقابله هوشمندانه با تفرقه‌افکنان داخلی و خارجی در جهان اسلام

امروز یکی از خطرناک‌ترین چیزهایی که نهضت بیداری اسلامی را تهدید می‌کند، اختلاف‌افکنی و تبدیل این نهضت‌ها به معارضه‌های خونین فرقه‌ای و مذهبی و قومی و ملی است. این توطئه هم‌اکنون از سوی سرویس‌های جاسوسی غرب و صهیونیسم، با کمک دلارهای نفتی و سیاستمداران خودفروخته، از شرق آسیا تا شمال آفریقا و به‌ویژه در منطقه‌ی عربی، با جد و اهتمام دنبال می‌شود و پولی که می‌توانست در خدمت به‌روزی خلق خدا باشد، خرج تهدید و تکفیر و ترور و بمب‌گذاری و ریختن خون مسلمانان و برافروختن آتش کینه‌های درازمدت می‌گردد. آن‌ها که قدرت یکپارچه‌ی اسلامی را مانع هدف‌های خبیث خود می‌دانند، دامن زدن به اختلاف‌ها در درون امت اسلامی را آسان‌ترین راه برای مقصود شیطانی خود یافته‌اند و تفاوت‌های نظری در فقه و کلام و تاریخ و حدیث را - که طبیعی و اجتناب‌ناپذیر است - دستاویز تکفیر و خونریزی و فتنه و

فساد ساخته‌اند (بیانات مقام معظم رهبری ^(مدظله‌العالی) در اجلاس «علما و بیداری اسلامی» تهران مورخه ۱۳۹۲/۹/۲)

بصیرت در مقابله با تفرقه‌افکنان داخلی و خارجی در جهان اسلام

امروز دنیای اسلام دچار مشکلات بزرگی است. ما در منطقه‌ای قرار گرفته‌ایم که متأسفانه در متعددی از کشورهایی که پیرامون ما هستند، مشکلاتی وجود دارد، که غالباً هم این مشکلات تزریق شده و تحمیل شده‌ی از سوی دیگران و از سوی بیگانگان است. یقیناً این حوادثی که امروز در منطقه‌ی غرب آسیا و در شمال آفریقا دارد اتفاق می‌افتد، اگر دخالت‌های بیگانگان نبود، اگر سیاست‌های مغرضانه‌ی قدرت‌ها نبود، اوضاع به این شکل پیچیده نمی‌شد. امروز هم راه علاج این است که خود ملت‌ها تصمیم بگیرند، دیگران دخالت نکنند، بیگانگان دخالت نکنند. علاج حوادثی که امروز در این منطقه وجود دارد، صرفاً این است. مصر همین‌جور است، لیبی همین‌جور است، سوریه همین‌جور است. ملت‌ها می‌توانند با حکمت نخبگان خودشان و با هدایت پیشروان و پیشوایان خودشان و عقلای قوم، راه‌های خلاص را پیدا کنند؛ اگر بیگانه‌ها بگذارند، اگر تزریق نفاق نکنند، تزریق دودلی بین مردم نکنند (بیانات مقام معظم رهبری ^(مدظله‌العالی) در اجلاس «علما و بیداری اسلامی» در تهران مورخه ۱۳۹۲/۹/۲)

گسترش فرهنگ مقاومت میان مسلمانان در چارچوب بیداری اسلامی

گسترش فرهنگ مقاومت میان مسلمانان در چارچوب بیداری اسلامی، ممالک اسلامی را به‌سوی وحدت سوق داده است، به‌ویژه اینکه برخی حاکمان دست‌نشانده غرب نیز در قیام‌های مردمی سرنگون شده‌اند. این وحدت به معنای نابودی سیاست‌های سلطه‌طلبانه غرب در جهان اسلام و حتی سراسر جهان می‌باشد، لذا غربی‌ها با ایجاد فتنه و کوچک‌سازی کشورهای اسلامی به دنبال مقابله با این وحدت هستند. آمریکا با کوچک‌سازی کشورهای اسلامی به دنبال حفظ سلطه بر آنها و استمرار هژمونی یک‌جانبه‌گرایانه در جهان است. اما مؤلفه مهم در طرح‌های تجزیه‌گرایانه غربی‌ها، اجرای پنهان و آشکار نسل‌کشی مسلمانان است. کشتاری که به کمک حاکمان دست‌نشانده عربی، بهره‌گیری از گروه‌های تروریستی، ایجاد فضای آشوب و ناامنی، جنگ داخلی، جنگ میان کشورهای اسلامی، حضور ناظران و نیروهای بین‌المللی و درنهایت حمله مستقیم نظامی اجرا می‌شود. غرب عملاً کشتار گسترده مسلمانان را اجرا می‌کند درحالی‌که با وضع قوانین سخت‌گیرانه در جوامع غربی نیز ابعاد دیگر اسلام‌ستیزی را محقق می‌نماید (صبوری، ۱۳۹۲: ۳۲). جهان اسلام، گرفتار رفتارهای واگرایانه معدودی از کشورهای اسلامی گردیده که در صورت تغییر

و همگرایی در جهان اسلام

رفتارهای سیاسی و اقتصادی می‌توانند در وحدت جهان اسلام و هم‌گرایی آن نقش مهمی داشته باشند. وجود شرایط واگرایی در جهان اسلام، مطلوب قدرت‌های فرامنطقه‌ای و استثمارگر بوده و برای تداوم آن تلاش خواهند کرد. (مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۳۶).

بازگشت به مفاهیم عالیه اسلام ناب محمدی (ﷺ) در جهان اسلام

وابستگی کشورهای اسلامی به نظام سلطه، تأسیس رژیم غاصب صهیونیستی در قلب جهان اسلام، اشغال سرزمین‌های اسلامی، حکومت‌های وابسته و غیر مردمی و تفرقه امت اسلامی، که در اثر قرائت آمریکایی از اسلام پدید آمده، مهم‌ترین تهدیدات رویاروی جهان اسلام است که از جمله علل و عوامل انحطاط امنیتی آن به شمار می‌رود. یگانه راه خروج از این انحطاط امنیتی نیز بازگشت به اسلام می‌باشد. بازگشت به اسلام در خود مبارزه با وابستگی و استبداد و تفرقه و اشغالگری را دارد بازگشت به اسلام ناب محمدی یعنی مبارزه با همه موانع کمال. (لکزایی ۱۳۸۹: ۱۸)

شناخت عوامل تضعیف‌کننده وحدت و همگرایی در جهان اسلام

نگرش شدید قومی‌گرایانه در کشورهای اسلامی

نگرش‌های قومیتی در جوامع اسلامی، از دلایل اصلی شیوع فرایند ناامنی محسوب می‌گردد که می‌توان گفت از واکنش روانی در برابر خود این قضیه ریشه می‌گیرد. بیشتر کشورهای اسلامی پس از حضور مداوم استعمار در کشورهاشان به جهت‌گیری‌های قومی و ملی شدید پرداخته‌اند و به اعتقاد خودشان، به خود آمده‌اند. اما این مسئله نیز به شکل غیرمستقیم در راستای مقاصد و اهداف کشورهای استعماری عمل می‌نماید، زیرا کشورهای استعمار زده با دامن زدن به این مسئله، بیشتر خود را در برابر هم و در برابر کشورهای هم‌جوار تجهیز نموده و به تنش‌های منطقه‌ای شدید دامن می‌زنند. نگرش قومی‌گرایانه حتی بر درک و قرائت و نگرش دینی آنان نیز تأثیر منفی گذاشته و آنان حتی از آموزه‌های دینی نیز تفسیر خاص در راستای جهت‌گیری‌های قومی و ناسیونالیستی می‌کنند و این امر تا حدودی بر اعتقادات و باورهای مذهبی آنان نیز سایه افکنده است. به اعتقاد برخی از کارشناسان، تنش‌های مذهبی و جنگ‌های فرقه‌ای در برخی از کشورهای اسلامی نیز از احساسات شدید ناسیونالیستی و قومی‌گرایانه آنان نشأت گرفته و چهره‌ای بسیار مخدوش از آموزش‌ها و آموزه‌های مذهبی و اسلامی در جهان به نمایش گذاشته است. این امر از آن جهت که باعث نفاق و تجزیه پیکره امت واحده اسلامی می‌گردد، مطلوب کشورهای قدرتمند و استثمارگران نوین می‌باشد. آنان در این راستا از جان و مال نیز هزینه می‌کنند تا این مسئله را

به گونه‌ای تشدید نمایند. از طرف دیگر، این مسئله می‌تواند وابستگی شدید این کشورها را به کشورهای قدرتمند بیمه نماید (کاظمی، ۱۳۸۳: ۲۵۹).

ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی در جهان اسلام

اختلافات ارضی و مرزی، از منازعات بین‌المللی موجود در جهان اسلام است. این مسئله، بستر مناسبی را برای دخالت‌های فرا منطقه‌ای فراهم می‌آورد. علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته، بخشی از اختلافات سرزمینی و مرزی، هنوز حل نشده است. تنها در منطقه خلیج فارس طی سه دهه گذشته، بخش کوچکی از اختلافات مرزی، حل و فصل گردیده که از آن میان می‌توان به اختلاف مرزی بحرین و قطر، اختلاف مرزی عراق و کویت در خشکی و بخشی از دریا، مرز دریایی و خشکی کویت و عربستان سعودی اشاره کرد. بخش زیادی از اختلافات ارضی و مرزی در جهان اسلام، میراث شوم دوران سلطه استثمارگران است که مانند استخوان‌لای زخم، عامل از التیام این زخم‌های سیاسی می‌شود. وجود زخم‌های سیاسی در جنوب غرب آسیا و شمال آفریقا، انرژی ملت‌های اسلامی را به تحلیل خواهد برد. حضور این اختلافات در عرصه‌های بین‌المللی، لطمات سیاسی و اقتصادی فراوانی به این کشورها وارد کرده و در مواردی باعث برافروخته شدن جنگ میان آن‌ها شده است. اختلاف سرزمینی اسرائیل و لبنان، اسرائیل و سوریه، لیبی و چاد، اختلافات سرزمینی و مرزی موجود در منطقه خلیج فارس و... از جمله موارد مطرح در اختلافات سرزمینی در جهان اسلام است. منطقه خلیج فارس به‌عنوان حساس‌ترین بخش جهان اسلام با موارد عدیده‌ای از این قبیل مواجه می‌باشد. مرزهای دریایی اکثر کشورهای منطقه، افزاز نگردیده است. اختلافات ارضی و مرزی بین عربستان سعودی و امارات متحده عربی، امارت متحده و عمان، عربستان و قطر، عربستان و یمن و... هم چنان حل نشده باقی مانده‌اند. (جعفری ولدانی، ۱۳۷۴: ۱۳)

درعین حال، اختلافات سرزمینی و طمع ارضی، باعث بروز مسائل زیادی گردیده است. البته برخی از این اختلافات، جهت ایجاد انحراف در افکار عمومی و تلاش برای وحدت‌آفرینی می‌باشد. طمع سرزمینی امارات متحده عربی بر بخشی از خاک ایران (جزایر سه‌گانه) از این نوع است که باعث اظهارنظرهای غیرواقعی و تخریب زمینه‌های هم‌گرایی در روابط دو کشور و روابط منطقه‌ای گردیده است. امارات متحده عربی با اکثر همسایگان خود دارای اختلاف ارضی و مرزی است. (عسکری، ۱۳۸۲: ۱۹۰).

فرقه‌گرایی در جهان اسلام

ریشه‌یابی علل شکل‌گیری فرق اسلامی و بروز اختلافات میان امت اسلامی از دو نظر قابل بررسی است: الف) تاریخی ب) کلامی. با بررسی علل و عوامل فرقه‌گرایی در جهان اسلام و با نگاهی اجمالی به تاریخ صدر اسلام مشاهده می‌شود که روند مخالفت‌ها از زمان پیامبر بزرگ اسلام (ﷺ) و در مقابل آن حضرت شروع می‌شود و به تدریج قوی‌تر شده در اواخر عمر شریف آن حضرت به صورت یک جریان سیاسی درمی‌آید که در نهایت در سقیفه بنی‌ساعده حکومت را به دست می‌گیرد و امت اسلامی بدین شکل متشتت و متفرق می‌شود و همین تشتت موجبات انشقاق جامعه یکپارچه اسلامی و امت واحده‌ای که پیامبر گرامی اسلام (ﷺ) در دوران رسالت خود با مصائب فراوان آن را در قالب حکومت دینی تأسیس کرده بودند، گردید (سبحانی، ۱۳۸۳: ۲۳). از دیدگاه سید جمال‌الدین اسدآبادی تمایلات و گرایش‌های فرقه‌ای و فرقه‌سازی‌ها از اول قرن سوم هجری دنباله انشقاق اساسی در دستگاه رهبری یعنی خلافت بعد از خلفای راشدین و تبدیل آن به سلطنت و تقسیم سلطنت یا خلافت واحد به چند خلافت بود که پس از آن هجوم مغولان و تیموریان و حکومت زور داشت آن‌ها در میان مسلمانان سبب تشدید اختلاف میان آنان شد و باعث شد که رابطه اقدام مسلمان باهم قطع شود و از حال یکدیگر غافل شوند و وحدت اسلامی به کلی از هم بپاشد و در پی آن حوادث تاریخی جامعه مستحکم اسلامی تجزیه گشت و هر کدام از آن‌ها دارای فرقه شدند و هر فرقه به دنبال خواست‌ها و تمایلات خود رفت. عده‌ای به سوی حکومت و عده‌ای دیگر به طرف مذهب روی آوردند و به تدریج آثار آنان و عقاید و ایمانی که مسلمانان قرون اولیه را به سمت وحدت و یگانگی دعوت می‌کرد از مسلمانان زایل شد که نتیجه فاصله گرفتن از اسلام اصیل و جدائی مقام دینی و معنوی از مقام سیاسی و تبدیل خلافت به سلطنت بود (مؤثقی، ۱۳۷۸: ۹۷).

عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی

جغرافیای سیاسی جهان اسلام از ساختار ناهمگونی برخوردار است. هنوز حکومت‌های مردمی در بخش اعظم آن شکل نگرفته و مردم‌سالاری، همچنان در پرده ابهام است. انتخابات در برخی از این جوامع، بیشتر به کاریکاتور انتخابات شبیه است تا انتخابات واقعی و در برخی دیگر از کشورهای اسلامی، انتخابات فرمایشی صورت می‌گیرد. در این کشورها طی سال‌های گذشته، تلاش مهمی

برای حاکمیت مردم بر سرنوشتشان صورت نگرفته و تلاش‌های جزئی هم به علت وجود عوامل اساسی به شکست منتهی شده‌اند. رابطه حکومت با محیط و مردم در این کشورها قاعده‌مند نیست. به‌جای قدرتمند بودن شهروندان و تأثیر آن‌ها در حکومت و در نتیجه، سازمان‌دهی سیاسی مناسب فضا و شکل‌گیری جغرافیای سیاسی حقیقی، در این کشورها حکومت‌ها تمام قدرت را در دست دارند و برای رسیدن به اهداف خود تلاش می‌کنند. در حقیقت، نبود نهادهای قوی، مستقل و پایدار، به صاحبان مناصب، امکان می‌دهد تا اهداف شخصی خود را بر منافع عمومی ترجیح داده و فساد را به شیوه حکومتی برقرار سازند (نقیب‌زاده، ۱۳۸۴: ۹۸).

اهداف استکباری غرب در غارت منابع و سرمایه کشورهای اسلامی

بزرگ‌ترین مخزن انرژی جهان در اختیار جهان اسلام است. با توجه به رو به کاهش بودن منابع هیدروکربنی انرژی در سایر حوزه‌ها، منطقه خلیج فارس به علت دارا بودن منابع عظیم انرژی، ۶۶ درصد نفت خام دنیا در اختیار شش کشور حوزه خلیج فارس قرار دارد. چهار کشور عربستان سعودی، ایران، عراق و کویت، بیشترین منابع انرژی را دارا می‌باشند. هم‌چنین ایران، دومین و قطر، سومین کشور دنیا به لحاظ دارا بودن ذخایر گاز طبیعی هستند. از آنجایی که نوع بشر، هنوز موفق به یافتن جای‌گزینی مطمئن برای نفت و گاز نشده است در نتیجه، منطقه ژئوپلیتیک خلیج فارس، به علت تأمین بخش عمده‌ای از نیازهای اقتصاد جهانی، مورد توجه خاص قرار خواهد داشت. تخلیه منابع طبیعی، انسانی و سرمایه‌ای کشورهای اسلامی در دوران‌های مختلف تاریخ و انتقال آن به کشورهای استعماری از دیگر عواملی است که می‌تواند در این جوامع تولید ناامنی نماید. غارت مستقیم ثروت‌ها، طلا، جواهرات، و سایر منابع معدنی و بهره‌برداری از منابع طبیعی و استثمار نیروی متخصص انسانی، در قالب فرار مغزها از کشورهای مستعمره به کشورهای استعمارگر و نیز انتقال مازاد تجاری و سود خالص شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی، در عقب‌ماندگی و وخامت وضعیت اقتصادی این کشورها نقشی مؤثر داشته است. (پل، ۱۳۵۸: صص ۲۳-۲۸)

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق بر مبنای دستاورد و نتیجه تحقیق، از نوع کاربردی است یعنی نتایج آن می‌تواند مبنای عمل و تصمیم‌گیری در نهادهای تصمیم‌گیر کشورهای اسلامی قرار گیرد. بر مبنای اهداف تحقیق از نوع پیمایشی، توصیفی، تحلیلی است. همچنین این تحقیق بر مبنای نوع داده‌های مورد نیاز، به صورت یک تحقیق آمیخته (کمی و کیفی) است. در این تحقیق، داده‌های لازم با استفاده از دو روش مطالعه

و همگرایی در جهان اسلام

کتابخانه‌ای و مطالعه میدانی، جمع‌آوری شده‌اند. در روش کتابخانه‌ای از ابزار فیش‌برداری و در روش میدانی از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. تعداد ۳۰ نفر از متفکران و صاحب‌نظران در حوزه جریان شناسی تکفیر، جامعه آماری این تحقیق را تشکیل می‌دهند.

با ضریب اطمینان ۹۵٪ از طریق جدول مربوطه محاسبه شده است، که مقدار آن ۱,۹۶ می‌باشد. پس از مشخص شدن شاخص‌های متغیر که پایه‌های سؤال‌های پرسش‌نامه را تشکیل می‌داد، اقدام به تهیه پرسش‌نامه گردید. یک پرسش‌نامه با تعدادی سؤال بسته و یک سؤال بازطراحی گردید. سؤال‌های بسته با استفاده از طیف لیکرت و مقیاس فاصله‌ای اندازه‌گیری گردید. در انتها جهت نشان دادن همپوشانی داده‌های حاصل از منابع، تحلیل نهایی انجام گردید. در این تحقیق، ابتدا عوامل احصاء شده داخلی تهدیدکننده امنیت جهان اسلام بر اساس پاسخ خبرگان، وزن دهی گردیده و از طریق نرم‌افزار SPSS به ترتیب اولویت تنظیم گردیده و به‌منظور افزایش سطح روایی و اعتبار داده‌های تحقیق، مجدداً با استفاده از ماتریس مقایسه زوجی، وزن هر عامل بر مبنای پاسخ‌های جامعه خبرگی تعیین گردیده و در داخل ماتریس محاسبه گردید که مقایسه نتایج حاصل از ماتریس و اولویت‌بندی حاصل از نرم‌افزار SPSS ناشی از دقت بالای محاسبات انجام شده است.

تحلیل اطلاعات گردآوری شده**تحلیل محتوایی**

بررسی مطالعات انجام شده و نتایج حاصل از پرسشنامه‌های توزیع شده میان جامعه آماری منتج به این نتیجه گردیده که عوامل زیر به‌عنوان مهم‌ترین عوامل اعتقادی - فرهنگی تهدیدکننده وحدت و همگرایی جهان اسلام در قبال جریان‌های تکفیری، مورد تأیید خبرگان قرار گرفته است: ۱- فرقه‌گرایی در جهان اسلام ۲- نگرش شدید قومی گرایانه در کشورهای اسلامی ۳- مشکلات اقتصادی و پائین بودن سطح رفاه و آسایش مردم ۴- بحران‌ها و چالش‌های موجود در کشورهای اسلامی ۵- ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی در جهان اسلام ۶- ساختار حکومتی نامناسب و ملوک‌الطوایفی ۷- عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی ۸- تجددطلبی و خودباختگی و احساس درماندگی در مقابل غرب

تحلیل توصیفی

به‌منظور تأیید فرضیه طرح شده در این تحقیق، پرسش‌نامه‌ای شامل ۸ سؤال تهیه و در میان جامعه آماری توزیع گردید که نمونه سؤال مربوط و تحلیل انجام شده‌ی آن به شرح ذیل می‌باشد:

۱- مشکلات اعتقادی- فرهنگی و پائین بودن سطح فکر و جهل مردم در کشورهای اسلامی، به چه میزان جزء عوامل تهدیدکننده در وحدت و همگرایی جهان اسلام در قبال جریان‌های تکفیری می‌باشد؟

جدول ۱: درصد تجمعی و فراوانی

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	
۳,۳	۳,۳	۱	خیلی کم
۳,۳	۳,۳	۱	کم
۳,۳	۳,۳	۱	متوسط
۲۳,۳	۲۳,۳	۷	زیاد
۷۰,۵	۷۰,۵	۲۰	خیلی زیاد
۱۰۰	۱۰۰	۳۰	جمع

نمودار ۱: توزیع درصد فراوانی میزان تأثیر مشکلات اعتقادی- فرهنگی و پائین بودن سطح فکر و جهل مردم در

کشورهای اسلامی در وحدت و همگرایی جهان اسلام توسط جریان تکفیری

جدول و نمودار بالا نشانگر این واقعیت است که ۳/۳ درصد به گزینه خیلی کم، ۳/۳ درصد به گزینه کم، ۳/۳ درصد به گزینه متوسط، ۲۳/۳ درصد به گزینه زیاد و ۷۰/۵ درصد به گزینه خیلی زیاد پاسخ داده‌اند. در مجموع ۹۳/۰۸ درصد از پژوهش خواندگان؛ میزان تأثیر این عامل را خیلی زیاد و زیاد

و همگرایی در جهان اسلام

دانسته‌اند. با توجه به سؤالات مطرح شده و پاسخ‌های دریافتی، مراحل بعدی تائید یا تصحیح فرضیه تنظیمی به این شکل اقدام گردید:

گام ۱: تدوین فرضیه‌ها

H_0 = به نظر می‌رسد، عوامل فرهنگی در کشورهای اسلامی، نقش کمتری را در استفاده جریان‌های تکفیری برای تهدید وحدت و همگرایی در جهان اسلام دارد.

H_1 = به نظر می‌رسد، عوامل اعتقادی در کشورهای اسلامی، نقش بیشتری را در استفاده جریان‌های تکفیری برای تهدید وحدت و همگرایی در جهان اسلام دارد.

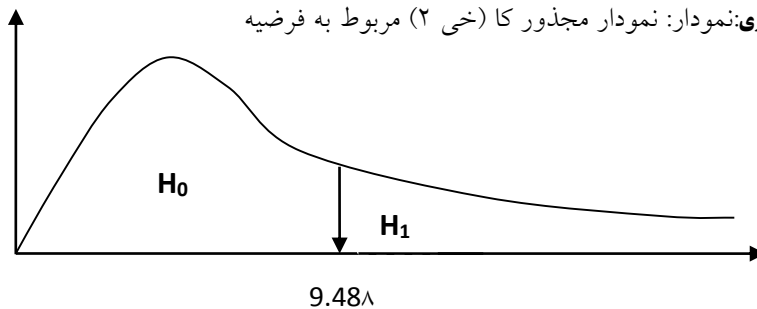
گام ۲: محاسبه آماره آزمون

مقدار χ^2 دو پس از محاسبه برابر با $21.58 = \chi^2$ می‌شود

گام ۳: محاسبه آمار بحرانی

اگر درجه آزادی را $4 = (N-1) = (Df)$ و ضریب اطمینان را 95% در نظر بگیریم، مقدار بحرانی برابر $9.488 = \chi^2$ می‌شود.

گام ۴: تصمیم‌گیری: نمودار: نمودار مجذور کا (خی ۲) مربوط به فرضیه

نمودار ۲: نمودار مجذور کا (خی ۲)

با مقایسه مقدار آماره آزمون (۲۱,۵۸) و مقدار بحرانی (۹/۴۸۸) ملاحظه می‌شود که آماره آزمون در ناحیه H_1 قرار گرفته است، بنابراین فرضیه H_0 رد می‌شود. لذا در سطح خطای 5% با اطمینان 95% فرضیه H_1 مبنی بر این‌که عوامل اعتقادی در کشورهای اسلامی، نقش بیشتری را در استفاده جریان‌های تکفیری برای تهدید وحدت و همگرایی در سطح جهان اسلام دارد، تائید می‌گردد. محاسبات انجام شده توسط نرم‌افزار spss اولویت‌بندی عوامل اعتقادی تهدیدکننده وحدت و همگرایی جهان اسلام در قبال جریان تکفیری را به این شکل تعیین نموده است.

اولویت بندی عوامل اعتقادی، فرهنگی تهدیدکننده وحدت و همگرایی جهان اسلام در قبال

جریان های تکفیری و وزن موزون هر عامل در میان کل عوامل به شرح ذیل احصاء گردید.

جدول ۲: اولویت بندی اعتقادی، فرهنگی تهدیدکننده وحدت و همگرایی جهان اسلام در قبال جریان های تکفیری و وزن موزون هر عامل در میان کل عوامل:

تعدیل شده	وزن	شرح	ترتیب
٪۹	۰,۰۸۶۸	فرقه گرایی در جهان اسلام	۱
٪۸	۰,۰۸۲۹	نگرش شدید قومی گرایانه در کشورهای اسلامی	۲
٪۸	۰,۰۷۹۷	بازگشت به مفاهیم عالیه اسلام ناب محمدی (ﷺ) در جهان اسلام	۳
٪۶	۰,۰۶۲۵	اهداف استکباری غرب در غارت منابع و سرمایه کشورهای اسلامی	۴
٪۶	۰,۰۶۰۸	عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی	۵
٪۶	۰,۰۵۸۳	وحدت بین طوایف و گروه ها و مذاهب اسلامی	۶
٪۵	۰,۰۵۴۹	بصیرت در مقابله با تفرقه افکنان داخلی و خارجی در جهان اسلام	۷
٪۵	۰,۰۵۰۶	مقابله هوشمندانه با تفرقه افکنان داخلی و خارجی در جهان اسلام	۸
٪۴	۰,۰۵۰۶	گسترش فرهنگ مقاومت میان مسلمانان در چارچوب بیداری اسلامی	۹

در این مرحله از تحقیق، به منظور افزایش روایی کار تحقیق، عوامل احصاء شده اعتقادی-فرهنگی جهان اسلام بر اساس اهمیت آن ها در پاسخ های داده شده توسط جامعه خبرگی در پرسش نامه های توزیع شده، وزن دهی گردیده و در ماتریس مقایسه زوجی به شرح ذیل مورد محاسبه مجدد قرار گرفت.

جدول ۳: محاسبه شده وزن نهایی عوامل، بر اساس ماتریس مقایسه زوجی

وزن محاسبه شده	عنوان عامل	ردیف
۰/۵۲۱	فرقه گرایی در جهان اسلام	۱
۰/۴۹۷	نگرش شدید قومی گرایانه در کشورهای اسلامی	۲
۰/۳۳۹	بازگشت به مفاهیم عالیه اسلام ناب محمدی (ﷺ) در جهان اسلام	۳
۰/۲۹۱	اهداف استکباری غرب در غارت منابع و سرمایه کشورهای اسلامی	۴
۰/۱۶۲	عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی	۵
۰/۰۸۷	وحدت بین طوایف و گروه ها و مذاهب اسلامی	۶
۰/۰۵۲	بصیرت در مقابله با تفرقه افکنان داخلی و خارجی در جهان اسلام	۷
۰/۰۴۸	مقابله هوشمندانه با تفرقه افکنان داخلی و خارجی در جهان اسلام	۸
۰/۰۴۳	گسترش فرهنگ مقاومت میان مسلمانان در چارچوب بیداری اسلامی	۹

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه‌گیری:

جریان‌های تکفیری با ادامه روند، وحشت‌آفرین و دهشت‌آور خود، خطرات بالقوه‌ای را برای کشورهای مسلمان منطقه و جهان اسلام به وجود آورده‌اند. که عمده‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: تضعیف جبهه مقاومت ضد صهیونیستی در منطقه از طریق انهدام زیرساخت‌های کشورهای حوزه مقاومت خواهد بود. کمک به پیشرفت پروژه اسلام هراسی و نشان دادن یک چهره خشن از اسلام در سطح جهان، تضعیف جهان اسلام از طریق ایجاد اختلافات مذهبی و راه‌اندازی جنگ و مسلمان‌کشی در بین کشورهای اسلامی، مدل‌سازی منفی از انقلاب اسلامی ایران در منطقه و ارائه یک چهره خشن و التقاطی از اسلام ناب محمدی (ﷺ)، جذب طبقات اجتماعی ناآگاه در جوامع اسلامی از طریق سوءاستفاده از عقاید فکری و دینی مردم، جذب طبقات محروم و ناراضی جامعه به دلیل در اختیار داشتن توانایی‌های مالی و امکان همراه‌سازی سریع سایر جوامع، با بهره‌برداری از عواطف مذهبی مردم، ضربه زدن به فرآیندهای استقلال‌خواهانه ملت‌های مسلمان، هم‌راستا شدن اهداف و منافع این جریان‌ها با مطالبات قومی و مذهبی، کاهش تمایل و انگیزه در جریان‌های اصیل اسلامی برای به دست گرفتن قدرت و حاکمیت، افزایش سطح خشونت‌ها و جنگ‌طلبی در جوامع اسلامی، افزایش سطح بی‌ثباتی و ناامنی در کشورهای اسلامی منطقه، ایجاد انحراف در ماهیت اصیل بیداری اسلامی و نمایان شدن چشم‌انداز جنگ مذهبی در منطقه، دور کردن جهان اسلام از اهداف واقعی و اصلی آن و ایجاد انحراف در اصول و ایجاد واگرایی در جهان اسلام که در تعارض با وحدت جهان اسلام می‌باشد، ایجاد شکاف عمیق میان مسلمانان شیعه و سنی در کشورهای اسلامی برای عدم شکل‌گیری هندسه قدرت اسلامی در جهان، از خطرات عمده‌ای است که اشاعه تفکر تکفیری برای امنیت کشورهای اسلامی و در کل جهان اسلام، به بار آورده است. بر همین اساس امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) جریان‌های تکفیری را خطری بزرگ برای جهان اسلام خواندند و غافل ماندن مسلمانان از جریان فلسطین و جنایات صهیونیست‌ها در این کشور را اصلی‌ترین خطر جریان‌های تکفیری برای امنیت اسلام دانسته و خاطر نشان کردند که این خطر جوامع اهل سنت را نیز تهدید می‌کند (بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در جمع مسئولین و کارگزاران نظام، ۱۶/۶/۱۳۹۳). و همچنین از دیگر نتایج این پژوهش در بعد وحدت و همگرایی امت اسلامی می‌توان به مهم‌ترین عوامل تحکیم‌کننده وحدت و هم‌گرایی در جهان اسلام به منظور ارتقاء امنیت

، عواملی را برشمرد: ۱- فرقه‌گرایی در جهان اسلام ۲- نگرش شدید قومی‌گرایانه در کشورهای اسلامی ۳- بازگشت به مفاهیم عالیه اسلام ناب محمدی (ﷺ) در جهان اسلام ۴- اهداف استکباری غرب در غارت منابع و سرمایه کشورهای اسلامی ۵- عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی ۶- وحدت بین طوایف و گروه‌ها و مذاهب اسلامی ۷- بصیرت در مقابله با تفرقه‌افکنان داخلی و خارجی در جهان اسلام ۸- مقابله هوشمندانه با تفرقه‌افکنان داخلی و خارجی در جهان اسلام ۹- گسترش فرهنگ مقاومت میان مسلمانان در چارچوب بیداری اسلامی. و مهم‌ترین عوامل تضعیف‌کننده وحدت وهم‌گرایی جهان اسلام عبارت‌اند از: ۱- عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی ۲- نگرش شدید قومی‌گرایانه در کشورهای اسلامی ۳- چپاول و غارت منابع و سرمایه کشورهای اسلامی توسط استکبار جهانی ۴- فرقه‌گرایی در جهان اسلام ۵- و ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی در جهان اسلام برشمرد، که با توجه به نتایج حاصله می‌توان مهم‌ترین نیاز حال حاضر جهان اسلام در مقابله با عوامل اعتقادی و فرهنگی جریان‌ات تکفیری را، "وحدت و همگرایی جهان اسلام" حول محور توحید، قرآن و سیره‌ی پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه و آله) در جهت ایجاد وحدت بین طوایف و گروه‌ها و سایر مذاهب اسلامی دانست.

ب- پیشنهادها:

- با استفاده از نتایج این تحقیق توسط مراجع ذیصلاح می‌شود در کوتاه‌مدت به اهداف راهبردی جهان اسلام درجات برچیدن ریشه نفاق و تکفیر علیه اسلام ناب محمدی (ﷺ) و جهان اسلام رسید.

- با توجه به اینکه نهایت و تواس استکبار جهانی در توسعه و هدایت این جریان مخرب، تهدید اساسی امنیت جمهوری اسلامی می‌باشد، می‌توان با استفاده از نتایج این پژوهش در سیاست‌های دفاعی-امنیتی کشور بهره برد

- استفاده از منبع غنی و سرشار از راهبردهای اساسی "قرآن مجید" حول محور "اطیعوا... و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم" تحت سیره پیامبر و ائمه‌ی معصومین (سلام الله علیهم) از برترین راهبردها جهت ایجاد وحدت و همگرایی امت اسلامی در جهت مقابله با جریان‌ات تکفیری است.

فهرست منابع :**الف - منابع فارسی:**

- آشوری، داریوش (۱۳۸۳) *دانشنامه سیاسی*، انتشارات مروارید، تهران
- اکبری نوری، رضا (۱۳۹۲)، *پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی*، جنبش‌های اسلامی و سلفی‌گری؛ از باور تا عمل
- امیرخانی، علی، پائیز (۱۳۸۹)، *مجله معرفت کلامی*، سال اول، شماره ۳، ابوالاعلی مودودی و جریان نوسلفی‌گری
- پاکتچی احمد و هوشنگی حسین، (۱۳۹۰)، *بنیادگرایی و سلفیه*، انتشارات دانشگاه امام جعفر صادق (ع)
- پل، باران، (۱۳۵۸)، *اقتصاد سیاسی رشد و ریشه‌های عقب‌ماندگی*، ترجمه مهدی قرچه داغی، تهران، پانیال.
- جعفری ولدانی، اصغر، (۱۳۷۴)، *تحولات مرزها و نقش ژئوپلیتیک در خلیج فارس*، تهران، قومس
- رضوانی، علی اصغر، (۱۳۸۸)، *شناخت سلفی‌ها*، انتشارات مسجد مقدس جمکران قم
- سقاف، حسین بن علی (۱۳۸۷). *سلفی‌گری و هابی، چالشی در اندیشه‌های بنیادین و ریشه‌های تاریخی*. ترجمه؛ (حمید آژند). مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- طبسی، نجم‌الدین (۱۳۸۵). *سلفیان درگذر تاریخ*. ترجمه؛ (مصطفی داداش زاده) قم: امیرالعلوم.
- عسکری، سهراب، (۱۳۸۶) *سازمان‌دهی سیاسی فضای کشور در دهه اخیر*، مجموعه مقالات همایش جغرافیا، شماره ۳
- علیا نسب، سید حسن، (۱۳۸۷). *اسلام ابوسفیانی*. تبریز: یاس نبی.
- فیروزآبادی، حسن و همکاران (۱۳۹۳) *تکفیری‌های داعش را بشناسیم*، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران
- قوام، سید عبدالعلی، (۱۳۷۸)، *اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل*، چاپ ششم، تهران: سمت،
- گلی‌زواره، غلامرضا، (۱۳۸۶)، *شناخت کشورهای اسلامی و نواحی مسلمان‌نشین جهان*، تهران:
- لکزایی، نجف، (۱۳۸۹)، *فلسفه امنیت از دیدگاه امام خمینی (ع)*، فصلنامه مطالعات راهبردی شماره ۴۹ ص ۲۸-۵
- محمودیان، محمد، (۱۳۹۰)، *بنیادهای فکری القاعده*، انتشارات دانشگاه امام جعفر صادق (ع)، تهران
- مرادیان، محسن (۱۳۸۹). *مبانی نظری امنیت*. تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی.

- موثقی سید احمد، (۱۳۷۸)، **علل و عوامل ضعف و انحطاط مسلمین در اندیشه سید جمال‌الدین اسدآبادی**، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- نقیب زاده، احمد، (۱۳۸۴)، برتران بدیع، **ترجمه توسعه سیاسی**، نشر قومس، تهران
- نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵) **فرهنگ دفاعی - امنیتی**، نشر سینا، تهران
- هوشنگی و پاکتچی، حسین و احمد (۱۳۹۰). **بنیادگرایی سلفیه**. تهران: دانشگاه امام صادق (ع)
- یونسین، مجید (۱۳۹۳). **تحولات روابط ایران و عربستان**. مجله سیاسی - راهبردی بصائر، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش، شماره ۳۴۱.
- سبحانی، جعفر، (۱۳۸۳) **بحوث فی الملل والنحل**، جلد یکم انتشارات مشعر، قم
- مجتهد زاده، پیروز (۱۳۷۹) **ایده‌های ژئوپلیتیک و واقعیت‌های ایرانی**، نشر نی، تهران

ب- سایت:

پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی). www.khamenei.ir

